

ქართული
რეალთაუი

ფილოლოგიურ-ისტორიული
ძიგანი

გამოდის 1971 წლიდან

თამარ ჭუმბურიძე, ნინო ქიქარიძე

გერმანულენოვანი ხელნაწერები ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში¹

ქართულ-გერმანულ ურთიერთობებს დიდი ხნის ისტორია აქვს და სხვადასხვა სფეროს მოიცავს. ქართველი მეცნიერებისათვის და ქართული კულტურის მკვლევართათვის, ბუნებრივია, საინტერესოა, რომ გერმანიისა და ავსტრიის ბიბლიოთეკებსა და წიგნთსაცავებში მნიშვნელოვანი ქართული ხელნაწერები ინახება – გარკვეული ნაწილი ქართული ისტორიისა და კულტურისა. საინტერესოა, რომ საქართველოშიც არის გერმანული საბუთები, წერილები თუ ხელნაწერები. არქივებისა და საჯარო თუ პირადი ბიბლიოთეკების გარდა, ამ მხრივ, საყურადღებოა ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდი.

წლების განმავლობაში, ამ ფონდში დაგროვდა არაერთი უცხოენოვანი ხელნაწერი, რომელთა სისტემატიზაციის ერთადერთი ნიშანი მათი უცხოენოვნება იყო. აქ დაცულ ხელნაწერთა შორისაა სხვადასხვა ევროპულ ენაზე შესრულებული ტექსტი სხვადასხვა ეპოქიდან. ჩვენ დავინტერესდით გერმანულენოვანი ხელნაწერებით. ეს ხელნაწერები, გარკვეული დროის განმავლობაში, სპეციალისტთა ყურადღების მიღმა დარჩა და მხოლოდ ზედაპირულად იყო აღწერილი. მათი დათვალიერების შემდეგ გაირკვა, რომ გერმანულენოვანად მიჩნეული ტექსტების ერთი ნაწილი ლათინურ, ნაწილი კი – ჩეხურ და პოლონურ ენაზე იყო შესრულებული. აღნიშნულ ტექსტებს დართული ჰქონდა აღწერილობა რუსულ ენაზე, ძირითადად, მხოლოდ ტექსტის მოკლე შინაარსი. ტექსტებს გასდევდა ძველი პაგინაცია, რიგ შემთხვევაში არასრულფასოვანი.

გერმანულენოვან ხელნაწერთა სისტემატიზაცია აუცილებელი წინაპირობაა შემდგომში მათი კვლევისათვის.

აღნიშნული კოლექცია მცირერიცხოვანია (16 ერთეული), ხოლო მისი თემატიკა – არაერთგვაროვანი. აქ წარმოდგენილია, როგორც ლიტერატურული, ისე

¹ მოხსენება ნაკითხვლია I საერთაშორისო სიმპოზიუმზე „ქართული ხელნაწერი“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2009 წლის 19-25 ოქტომბერი).

სხვა სახის ტექსტები. თავის მხრივ, ლიტერატურული ტექსტები არის საერო და სასულიერო ხასიათის. რაც შეეხება არალიტერატურულ ტექსტებს, ესენია, სასწავლო-სამეცნიერო ხასიათის და საკანცელარიო ტექსტები: ამონარიდი (ექსცერპტი), რეფერატი, სამეცნიერო სტატია, რეცენზია სამეცნიერო ნაშრომზე, საკვალიფიკაციო ნაშრომი (დიპლომი) ტექნიკურ დარგში (სამთო ინჟინერია), ოფიციალურ-საქმიანი ტექსტები, მოხსენებითი ბარათი, სიგელები.

ხელნაწერთა უმრავლესობა საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მოხვედრილა საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმიდან, რაც დასტურდება ზემოხსენებული დანესებულების ბეჭდით. როგორც ჩანს, პირველადი პაგინაცია (ლურჯი ფერის ფანქრით) და ზედაპირული აღწერილობა რუსულ ენაზე, რომელიც ზოგიერთ მათგანს ბარათის სახით თან ერთვის, სწორედ აქ უნდა შესრულებულიყო.

ამრიგად, ეს ტექსტები სრულყოფილად არ არის შესწავლილი და, ფაქტობრივად, დღემდე უცნობია, როგორც ქართული, ისე უცხოური სამეცნიერო საზოგადოებისათვის.

ჩვენ მიერ ჩატარებული მუშაობის შედეგად გამოვლინდა, რომ ხელნაწერთა გერმანულენოვანი კოლექცია შედგება შემდეგი ტექსტებისაგან:

➤ **ხელით გადაწერილი რვეული – გერმანულენოვან ავტორთა ლექსების კრებული** (მათ შორის: მ. ლუთერი, ი. მოზენი, ფრ. ჰაგედორნი, ი. ვ. გოეთე, ფრ. შილერი, ა. ფრანცი და სხვ.). საინტერესო იქნება ამ ტექსტების შედარება შესაბამის აკადემიურ გამოცემებთან.

➤ **დოქტ. გუსტავ რადეს ნაშრომები**, კერძოდ: მისი ავტობიოგრაფიული ნაშრომი, რომელშიც აღწერილია მისი მოგზაურობა გდანსკიდან დალესტანამდე. ამ ტექსტს ერთვის მისივე მოხსენება მდინარე ამურის შესახებ. ზომოხსენებული ნაშრომი ავტორის მიერ გავლილი ტერიტორიების გეოგრაფიული და ბოტანიკური მონაცემების აღწერას მოიცავს. ხელნაწერს დართული აქვს დანცინგის ადგილობრივი გაზეთის საკვირაო გამოშვების (Sonntagsblatt Unterhaltungsbeilage der Danzinger Zeitung) 1902 წლის 2 მარტის დამატება, სადაც გამოქვეყნებულია დოქტორ რადეს სტატია სათაურით – „შორეული წარსულიდან“ (Aus längst vergangener Zeit). ავტობიოგრაფიის ტექსტში შემავალი მოგზაურობის შთაბეჭდილებები შეიძლება დაიყოს ორ ნაკვეთად, რაც ხელნაწერშიც თვალში საცემია: პირველი ნაწილი „მოგზაურობის საბაბი – ყირიმი“ (Veranlassung zur Reise – die Krim) და მეორე ნაწილი – „აღმოსავლეთ ციმბირი“ (Ost-Sibirien). ტექსტის გარკვეული ნაწილი თავად ავტორის მიერ არის რედაქტირებული და შესაძლოა, ისევე, როგორც ზემოხსენებულ სტატიას, ამ უკანასკნელსაც ის გამოსაქვეყნებლად ამზადებდა. სამეცნიერო წრეებისათვის გ. რადე კარგადაა ცნობილი, როგორც გერმანელი კავკასიოლოგი, კარლ ჰანთან და არნოლდ მორიტცთან ერთად. მათ ექსპედიციებს კავკასიაში წინ უსწრებდა ცნობილი გერმანელი პროფესორის კარლ კოხის სამეცნიერო ექსპედიციები, რომელთაგან ერთ-ერთში მონაწილეობას იღებდა ენათმეცნიერი გუსტავ როზენი და ამ სამეცნიერო

მუშაობის ერთ-ერთი ხელშემწყობი იყო ალექსანდრ ფონ ჰუმბოლდტი. გერმანელთა ამ მოგზაურობებს ხელს ისიც უწყობდა, რომ საქართველოში იმხანად უკვე არსებობდა არაერთი გერმანული კოლონია. გუსტავ რადე იყო მეცნიერი, რომელმაც პეტერბურგის სამეფო გეოგრაფიული საზოგადოების წინაშე, დღის წესრიგში დააყენა კავკასიის მუზეუმის გახსნა, რომელიც 1870 წელს „გოლოვისნსკის პროსპექტზე“ გუბერნატორის სასახლის წინ გაიხსნა და, როგორც იურგენ ბროსტე აღნიშნავდა, ერთადერთი მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი იყო მთელი რუსეთის იმპერიაში (Breuste 1982; შპრინგჰორნი 2004: 23). ამრიგად, საინტერესოდ მიგვაჩნია ზემოხსენებული ხელნაწერების შესწავლა, მით უფრო, რომ ეს ხელნაწერი რადეს გამოქვეყნებულ ნაშრომთა სიაში ვერ მოვიძიეთ.

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის გერმანულენოვან კოლექციაში შედის ასევე, დოქტორ გუსტავ რადეს ჩანაწერები ანატომიასა და ფიზიოლოგიაში (Notizen zur vergleichenden Anatomie und Physiologie), რასაც თან ახლავს ავტორისეული ჩანახატებიც.

➤ **ლოცვათა წიგნი** მიძღვნილი ღვთისმშობლისადმი. ლოცვათა კრებული (Sammlung der Lobgedichte der Mutter Gottes gewidmet und Gebetbuch) შეუდგენია გერმანულ კოლონიაში ვინმე გ. ვანდრუსმანს ოდესაში 1827 წელს. ტექსტი სხვადასხვა კალიგრაფიითაა შესრულებული, აქვს სამგზის პაგინაცია. ლოცვის ტექსტში ჩართულია ამონარიდი კატეხიზმოდანაც. ხელნაწერი დაზიანებულია და საჭიროებს რესტავრაციას (3).

➤ მეორე ხელნაწერი, ასევე ლიტურგიკული ხასიათისაა, დაწერილი ძველ გერმანულ ენაზე და აკინძულია მცირე ზომის, ტყავის ყდაში ჩასმულ, ლითონის შესაკრავიან წიგნად. ტექსტს თან ერთვის რამდენიმე ფერადი მინიატიურა (პირველ გვერდზე ხარების სცენაა). ხელნაწერი ავსტრიიდანაა, რასაც მიუთითებს მინაწერი ტექსტზე „ბირკენი – ვენის უნივერსიტეტი“ (Birken – Universität Wien) ამ ხელნაწერში თარიღი მითითებული არ არის და მის დასათარიღებლად საჭიროა შემდგომი სპეციალური კვლევა. ხელნაწერი საკმაოდ დაზიანებულია და საჭიროებს რესტავრაციას (1).

➤ ასევე გამოსაკვლევი რელიგიური შინაარსის მესამე ტექსტი, რომელიც შეკრულია და ჩასმულია ტყავადაკრულ ხის ყდაში. ტექსტი წარმოადგენს პალიმფსესტს (ქვედა ფენა ლათინურენოვანი ტექსტია) და საჭიროებს დათარიღებას (2).

უნდა აღინიშნოს, რომ 2012 წელს გერმანულ ხელნაწერებს გაეცნო თბილისში სამეცნიერო მივლინებით მყოფი დიუსელდორფის უნივერსიტეტის პროფესორი მედიევისტი დოქტ. ჰელმუტ ბრალ-ტუხელი, რომლის აზრით, ეს ტექსტები შესრულებული უნდა იყოს ქვემო რაინისპირა გერმანულ დიალექტზე (ქ. კოელნის მიდამოებში). რადგან მათში დასტურდება რაინ-ფრანკული (რიპუარული) დიალექტური ფორმები და ისინი შეიძლება დათარიღდეს გვიანი XIV საუკუნის ბოლოთი ან XV საუკუნის დასაწყისით. მესამე ხელნაწერი გადაწერილია XVI

საუკუნეში, მაგრამ ტექსტის მონაცემების მიხედვით, შესაძლოა, უფრო ადრინდელი იყოს.

➤ **ვინმე დებოლავსკის ექსცერპტი** ლესინგის, გოეთესა და შილერის რამდენიმე დრამიდან. ეს ტიპური კონსპექტებია ზემოხსენებული ავტორების რამდენიმე ნაწარმოებისა.

ხელნაწერების გარდა, გერმანულენოვანი ტექსტების ფონდში დაცულია:

➤ **გუსტავ შმიდტის** ნაშრომის „Über verbale Stammbildung in der sog. tschetschenischen Gruppe der Kaukasischen Sprachen“ („ზმნის ფუძეთა წარმოქმნისათვის კავკასიურ ენათა ე.წ. ჩაჩნურ ჯგუფში“) მანქანაზე ნაბეჭდი დედანი. ეს ნაშრომი გამოქვეყნდა 1928 წელს უგრო-ფინური საზოგადოების ჟურნალში.

➤ **რამდენიმე რეცენზია** (მანქანაზე ნაბეჭდი ტექსტები), რომლებიც გამოქვეყნებულა 1930 წელს ქალაქ ვენის ჟურნალში (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes). მათ შორის არის ჰერბერტ იანსკის ორი რეცენზია: პირველი წარმოადგენს ოტო შპისის გამოკვლევას თურქულ ხალხურ ზღაპრებზე (Autor: Otto Spies. Türkische Volksbücher, ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde), რომელიც გამოქვეყნებულია 1929 წ. ქ. ლაიპციგში.

➤ ამავე ავტორის მეორე რეცენზია ეხება ტადეუშ კოვალსკის გამოკვლევას კარაიმულ ტექსტებში დიალექტოლოგიური ფორმების შესახებ (Autor: Tadeusz Kowalski. Karaimische Texte im Dialekt von Troki, eingeleitet, erläutert und mit einem karaimi-polnisch-deutschen Glossar versehen). ხსენებული ნაშრომი გამოქვეყნებულია 1929 წ. ქ. კრაკოვში და ერთვის სამენოვანი გლოსარი: კარაიმულ-პოლონურ-გერმანული. რეცენზიების ჯგუფში უნდა დასახელდეს აგრეთვე თეოდორ ზაიფერის რეცენზია ფრანც ბაბინგერის ნაშრომზე „ოსმანთა ისტორიკოსები და მათი ნაშრომები“ (Autor: Franz Babinger. Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke Mit einem Anhang: Osmanische Zeitrechnungen von Joachim Mayr) გამოქვეყნებული 1927 წ. ქ. ლაიპციგში. რეცენზიას დართული აქვს ოსმალური წელთაღრიცხვის ცხრილი, რომელიც იოახიმ მაირს შეუდგენია.

➤ **ჩვიდმეტგვერდიანი ამონარიდი ი. ფრიდრიხის წიგნიდან** „მცირე აზიის ძეგლები“, რომელიც დათარიღებულია: 1932 წ. ბერლინი. მასში საუბარია პროტოხეთურ, სუბარულ და ლუვიურ ტექსტებზე.

➤ **გენერალ ვასილ გავაშვილის სადიპლომო ნაშრომი** სამთო ინჟინერიაში, რომლის საჯარო დაცვა შედგა გერმანიაში გასული საუკუნის დასაწყისში.

➤ **გერმანულ ენაზე შესრულებული მოხსენებითი ბარათი კავკასიის მეფისნაცვლისადმი**, რომელშიც მოხსენიებულია კავკასიის მუზეუმის ნივთები და წიგნები. ამ წიგნებთან ერთად იყო, ალბათ, ზემოხსენებული ხელნაწერებიც, რომლებიც შემოწირულობის სახით გადაუტანიათ ბიბლიოთეკაში.

➤ **ორი სამართლებრივი ძეგლი**, სახელდობრ, პრუსიის მეფის ვილჰელმისა და ავსტრიის იმპერატორ იოზეფ მეორის მიერ გრაფ გეორგ მენგდენის სახელზე გაცემული სიგელები, რომელთა გაცნობა მკვლევარებს XV საუკუნის სათავადაზნაურო გვარის, მენგდენების ისტორიის შესწავლაში დაეხმარება.

მენგდენები მიიჩნეოდნენ ერთ-ერთი გერმანული ორდენის მნიშვნელოვან და დანიანურებულ ნევრებად ბალტიისპირეთში. ისინი ბალტიისპირეთის ქ. რიგის დამაარსებელთა შორის იყვნენ, შემდგომში კი მათი ისტორია და კვალი კავკასიამდე მოდის.

ამ ეტაპზე გავეცანით გერმანულენოვანი ხელნაწერების შინაარსს, აღვწერთ ისინი და გავუკეთეთ ახალი პაგინაცია. ხელნაწერებზე მუშაობის შემდგომი ეტაპი ითვალისწინებს ტექსტების დეტალურ ანალიზს, თარიღების დაზუსტებას, ტექსტური მონაცემების მიხედვით პირთა და საგანთა საძიებლის შექმნასა და კომენტარების დართვას. შესაძლოა, ზოგიერთი ტექსტი ითარგმნოს კიდევ, რადგან ისინი მნიშვნელოვანია, როგორც ისტორიკოსების, ისე კულტურის კვლევების პრობლემებით დაინტერესებულ პირთათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **შპრინგჰორნი** 2004: შპრინგჰორნი დ., გერმანელები საქართველოში, თბ., 2004.
2. **Breuste** 1982: Breuste Jr., Deutsch-russische Wissenschaftsbeziehungen und die Beteiligung Deutscher an der geographischen Erforschung Kaukasiens im 19. und im beginnenden 20. Jahrhundert, Bd.1, Halle, 1982.

Tamar Chumburidze, Nino Kimeridze

GERMAN LANGUAGE MANUSCRIPTS IN THE GEORGIAN NATIONAL CENTRE OF MANUSCRIPTS

SUMMARY

German documents, letters and manuscripts preserved in the foreign language manuscripts' fund of the National Centre of Manuscripts are left beyond the attention of specialists' attention and until now have been described only superficially. The systematization of the German manuscripts was a necessary prerequisite for their future study. The abovementioned collection is small, consisting of 16 pieces with no homogenous thematic content. Mainly, the texts with a literary as well as other character are represented. The literary texts are of secular and clerical character. As for the nonliterary texts, these are educational, scientific, chancellery texts: excerpt, synopsis, scientific article, review on a scientific work, qualification degree (diploma) in the technical field (mining engineering), official and business related texts, memos, deeds, namely, the deeds

issued by the King of Prussia, Wilhelm and the Emperor of Austria, Joseph the Second to counts of Mengden.

We studied the content of the German language manuscripts, described and paginated them. The following stage of working on manuscripts foresees the detailed analysis of the texts, adjustment of dates, creation of the personal and subject index according to the textual data and adding comments to it. It is possible for some texts to be translated, as this would be undoubtedly interesting for the researchers of the general as well as the cultural history.